L. A. BILL No. XV OF 2026.

A BILL

FURTHER TO AMEND THE MAHARASHTRA ZILLA PARISHADS AND PANCHAYAT SAMITIS ACT, 1961.

सन २०२६ चे विधानसभा विधेयक क्रमांक १५.

महाराष्ट्र जिल्हा परिषद व पंचायत समित्या अधिनियम, १९६१ यात आणखी सुधारणा करण्यासाठी विधेयक.

१९६२ चा महा. ५.

ज्याअर्थी, यात यापुढे दिलेल्या प्रयोजनांकरिता, महाराष्ट्र जिल्हा परिषद व पंचायत समित्या अधिनियम, १९६१ यात आणखी सुधारणा करणे इष्ट आहे ; **त्याअर्थी,** भारतीय गणराज्याच्या सत्त्याहत्तराव्या वर्षी, याद्वारे, पुढील अधिनियम करण्यात येत आहे :—

१. या अधिनियमास, महाराष्ट्र जिल्हा परिषद व पंचायत समित्या (दुसरी सुधारणा) अधिनियम, २०२६, असे म्हणावे. संक्षिप्त नाव.

एचबी ३२७१–१

सन १९६२ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ५ याच्या कलम ९ ची सुधारणा.

२. महाराष्ट्र जिल्हा परिषद व पंचायत समित्या अधिनियम, १९६१ (यात यापुढे ज्याचा निर्देश, "मुख्य अधिनियम" असा केला आहे) याच्या कलम ९ मध्ये, पोट-कलम (१) मधील, खंड (ब) नंतर, पुढील खंड जादा दाखल करण्यात येईलः- (१९६२ चा महा. ५.)

"(क) जिल्हाधिकाऱ्याने, नामनिर्देशित सभासद म्हणून नामनिर्देशित करावयाच्या, निवडून आलेल्या सभासदांच्या एकूण संख्येच्या दहा टक्के किंवा किमान पाच सभासद, यांपैकी जे अधिक असेल तितक्या जिल्हा परिषदांच्या प्रशासनातील विशेष ज्ञान व अनुभव असलेल्या व्यक्तीः

परंतु, खंड (क) मध्ये निर्देशित केलेल्या नामनिर्देशित सभासदांना,—

(एक) जिल्हा परिषदेच्या आणि जिल्हा परिषदेच्या समित्यांच्या कोणत्याही बैठकीत मतदान करण्याचा, आणि

(दोन) जिल्हा परिषदेचा अध्यक्ष किंवा उपाध्यक्ष म्हणून अथवा जिल्हा परिषदेच्या समित्यांपैकी कोणत्याही समितीचा सभापती म्हणून निवडून येण्याचा,

हक्क असणार नाही.".

सन १९६२ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ५ याच्या कलम १० ची सुधारणा.

३. मुख्य अधिनियमाच्या कलम १० मध्ये, पोट-कलम (३) नंतर, पुढील पोट-कलम जादा दाखल करण्यात येईल :—

"(४) नामनिर्देशित सभासदांचा पदावधी, जिल्हा परिषदेच्या मुदती बरोबरच समाप्त होईल.".

सन १९६२ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ५ मध्ये नवीन कलम १०-१अ समाविष्ट करणे.

४. मुख्य अधिनियमाच्या कलम १० नंतर, पुढील कलम समाविष्ट करण्यात येईल :—

सभासदांचे नामनिर्देशन.

"**१०-१अ.** (१) जिल्हाधिकारी, अध्यक्षाच्या निवडणुकीनंतर, सभासदांचे नामनिर्देशन करण्याच्या प्रयोजनासाठी एक विशेष बैठक बोलावील.

(२) कलम ९ च्या पोट-कलम (१) च्या खंड (क) अन्वये सभासदांचे नामनिर्देशन, विहित केलेल्या रीतीने करण्यात येईल.

(३) पोट-कलम (१) अन्वये बोलविलेल्या बैठकीचे अध्यक्षस्थान, जिल्हाधिकारी किंवा याबाबतीत जिल्हाधिकारी लेखी आदेशाद्वारे नियुक्त करील असा अधिकारी भूषवील. जिल्हाधिकारी किंवा असा अधिकारी, जेव्हा अशा बैठकीचे अध्यक्षस्थान भूषवित असेल तेव्हा, त्यास, जिल्हा परिषदेचा अध्यक्ष, जेव्हा जिल्हा परिषदेच्या बैठकीचे अध्यक्षस्थान भूषवित असेल तेव्हा, त्यास, जे अधिकार असतात तेच अधिकार असतील, परंतु, मतदान करण्याचा हक्क असणार नाहीः

परंतु, बैठकींतील कार्यवाहीचे नियमन करण्याबाबत (त्यात आवश्यक असलेल्या गणसंख्येसह) या अधिनियमात काहीही अंतर्भूत असले तरी, जिल्हाधिकाऱ्यास किंवा अशा बैठकीचे अध्यक्षस्थान भूषविणाऱ्या अधिकाऱ्यास, त्याच्या मते जी पुरेशी आहेत अशा कारणांसाठी, अशी बैठक स्थगित करण्यास नकार देता येईल.

(४) सभासदांचे नामनिर्देशन करताना, जिल्हाधिकारी, मान्यताप्राप्त पक्षांचे किंवा नोंदणीकृत पक्षांचे किंवा गटांचे तौलनिक संख्याबळ विचारात घेईल आणि अशा प्रत्येक पक्षाच्या किंवा गटाच्या नेत्याशी विचारविनियम करून, शक्यतोवर, जिल्हा परिषदेमधील अशा पक्षांच्या किंवा गटांच्या संख्याबळाच्या प्रमाणात सभासदांचे नामनिर्देशन करीलः

परंतु, या पोट-कलमान्वये, मान्यताप्राप्त पक्षांच्या किंवा नोंदणीकृत पक्षांच्या किंवा गटांच्या तौलानिक संख्याबळाच्या निर्णय घेण्याच्या प्रयोजनासाठी,मान्यताप्राप्त पक्ष किंवा नोंदणीकृत पक्ष किंवा गट, किंवा अशा कोणत्याही पक्षाच्या किंवा गटाच्या नसलेला निर्वाचित सभासदांस, महाराष्ट्र

स्थानिक प्राधिकरण सदस्य अनर्हता अधिनियम, १९८६, मध्ये काहीही अंतर्भूत असले तरी, निवडणूक निकालांच्या अधिसूचनेच्या दिनांकापासून तीन महिन्यांपेक्षा अधिक असणार नाही इतक्या कालावधीत, आघाडी तयार करता येईल, आणि तिची नोंदणी झाल्यावर, उक्त अधिनियमाच्या तरतुदी निवडणूक पूर्व आघाडी असल्याप्रमाणे, अशा आघाडीच्या सभासदांना लागू होतील. १९८७ चा महा. २०.

(५) नामनिर्देशित सभासदांची नावे देखील, राज्य निवडणूक आयोगाद्वारे **शासकीय राजपत्रामध्ये** प्रसिद्ध करण्यात येतील.".

सन १९६२ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ५ याच्या कलम ५७ ची सुधारणा.

५. मुख्य अधिनियमाच्या कलम ५७ मधील, पोट-कलम (१) ऐवजी, पुढील पोट-कलम दाखल करण्यात येईल :—

"(१) प्रत्येक पंचायत समितीमध्ये,—

(अ) कलम ५८ मध्ये आणि त्याबाबतीत नियमांमध्ये अंतर्भूत असलेल्या तरतुदींनुसार प्रत्येक निर्वाचक गणामधून प्रत्येकी एक याप्रमाणे प्रत्यक्ष निवडून आलेल्या सदस्यांचा समावेश असेल :

परंतु, पंचायत समितीच्या प्रादेशिक क्षेत्राची लोकसंख्या आणि अशा पंचायत समितीमधील निवडणुकीद्वारे भरावयाच्या जागांची संख्या यांमधील गुणोत्तर, व्यवहार्य असेल तेथवर, संपूर्ण राज्यामध्ये सारखेच असेल;

"(ब) जिल्हाधिकाऱ्याने, नामनिर्देशित सभासद म्हणून नामनिर्देशित करावयाच्या, निवडून आलेल्या सभासदांच्या एकूण संख्येच्या वीस टक्के किंवा किमान एक सभासद, यांपैकी जे अधिक असेल तितक्या जिल्हा परिषदांच्या किंवा पंचायत समित्यांच्या प्रशासनातील विशेष ज्ञान व अनुभव असलेल्या व्यक्तींचा समावेश असेल :

परंतु, खंड (ब) मध्ये निर्देशित केलेल्या नामनिर्देशित सदस्यांना,—

(एक) पंचायत समितीच्या आणि पंचायत समितीच्या समित्यांच्या कोणत्याही बैठकीत मतदान करण्याचा, आणि

(दोन) पंचायत समितीचा सभापती किंवा उपसभापती म्हणून अथवा पंचायत समितीच्या समित्यांपैकी कोणत्याही समितीचा सभापती म्हणून निवडून येण्याचा,

हक्क असणार नाही.".

सन १९६२ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ५ याच्या कलम ५९ ची सुधारणा.

६. मुख्य अधिनियमाच्या कलम ५९ मधील, पोट-कलम (३) नंतर, पुढील पोट-कलम जादा दाखल करण्यात येईल :—

"(४) नामनिर्देशित सदस्यांचा पदावधी, पंचायत समितीच्या मुदती बरोबरच समाप्त होईल.".

सन १९६२ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ५ मध्ये नवीन कलम ५९अ समाविष्ट करणे.

७. मुख्य अधिनियमाच्या कलम ५९ नंतर, पुढील कलम समाविष्ट करण्यात येईल :—

सदस्यांचे नामनिर्देशन.

"**५९अ.** (१) जिल्हाधिकारी, सभापतीच्या निवडणुकीनंतर, सदस्यांचे नामनिर्देशन करण्याच्या प्रयोजनासाठी एक विशेष बैठक बोलावील.

(२) कलम ५७ च्या पोट-कलम (१) च्या खंड (अ) अन्वये सदस्यांचे नामनिर्देशन, विहित केलेल्या रीतीने करण्यात येईल.

(३) पोट-कलम (१) अन्वये बोलविलेल्या बैठकीचे अध्यक्षस्थान, जिल्हाधिकारी किंवा याबाबतीत जिल्हाधिकारी लेखी आदेशाद्वारे नियुक्त करील असा अधिकारी भूषवील. जिल्हाधिकारी किंवा असा अधिकारी, जेव्हा अशा बैठकीचे अध्यक्षस्थान भूषवित असेल तेव्हा, त्यास, पंचायत समितीचा सभापती, जेव्हा पंचायत समितीच्या बैठकीचे अध्यक्षस्थान भूषवित असेल तेव्हा, त्यास,

जे अधिकार असतात तेच अधिकार असतील, परंतु, मतदान करण्याचा हक्क असणार नाहीः

परंतु, बैठकींतील कार्यवाहीचे नियमन करण्याबाबत (त्यात आवश्यक असलेल्या गणसंख्येसह) या अधिनियमात काहीही अंतर्भूत असले तरी, जिल्हाधिकाऱ्यास किंवा अशा बैठकीचे अध्यक्षस्थान भूषविणाऱ्या अधिकाऱ्यास, त्याच्या मते जी पुरेशी आहेत अशा कारणांसाठी, अशी बैठक स्थगित करण्यास नकार देता येईल.

(४) सदस्यांचे नामनिर्देशन करताना, जिल्हाधिकारी, मान्यताप्राप्त पक्षांचे किंवा नोंदणीकृत पक्षांचे किंवा गटांचे तौलनिक संख्याबळ विचारात घेईल आणि अशा प्रत्येक पक्षाच्या किंवा गटाच्या नेत्याशी विचारविनिमय करून, शक्यतोवर, पंचायत समितीमधील अशा पक्षांच्या किंवा गटांच्या संख्याबळाच्या प्रमाणात सभासदांचे नामनिर्देशित करील :

परंतु, या पोट-कलमान्वये, मान्यताप्राप्त पक्षांच्या किंवा नोंदणीकृत पक्षांच्या किंवा गटांच्या तौलानिक संख्याबळाचा निर्णय घेण्याच्या प्रयोजनासाठी,मान्यताप्राप्त पक्ष किंवा नोंदणीकृत पक्ष किंवा गट, किंवा अशा कोणत्याही पक्षाच्या किंवा गटाच्या नसलेला निर्वाचित सदस्यांस, महाराष्ट्र स्थानिक प्राधिकरण सदस्य अनर्हता अधिनियम, १९८६ मध्ये काहीही अंतर्भूत असले तरी, निवडणूक निकालांच्या अधिसूचनेच्या दिनांकापासून तीन महिन्यांपेक्षा अधिक असणार नाही इतक्या कालावधीत, आघाडी तयार करता येईल, आणि तिची नोंदणी झाल्यावर, उक्त अधिनियमाच्या तरतुदी निवडणूक पूर्व आघाडी असल्याप्रमाणे,अशा आघाडीच्या सदस्यांना लागू होतील. १९८७ चा महा. २०.

(५) नामनिर्देशित सदस्यांची नावे देखील, राज्य निवडणूक आयोगाद्वारे **शासकीय राजपत्रामध्ये** प्रसिद्ध करण्यात येतील.".

सन १९६२ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ५ याच्या कलम २७४ ची सुधारणा.

८. मुख्य अधिनियमाच्या कलम २७४ मध्ये, पोट-कलम (२) मधील,—

(१) खंड (१) नंतर, पुढील खंड समाविष्ट करण्यात येईल :—

"(१-अ) कलम १०-१अ च्या पोट-कलम (२) अन्वये, परिषद सभासदांचे नामनिर्देशन करण्याची रीत विहित करणे;".

(२) खंड (१३) नंतर, पुढील खंड समाविष्ट करण्यात येईल :—

"(१४) कलम ५९अ च्या पोट-कलम (२) अन्वये, सदस्यांचे नामनिर्देशन करण्याची रीत विहित करणे;".

अडचणी दूर करण्याचा अधिकार.

९. (१) या अधिनियमाद्वारे सुधारणा केल्याप्रमाणे, मुख्य अधिनियमाच्या तरतुदींची अंमलबजावणी करताना कोणतीही अडचण उद्भवल्यास, राज्य शासनास, ती अडचण दूर करण्याच्या प्रयोजनांसाठी, त्यास आवश्यक किंवा इष्ट वाटेल असे, मुख्य अधिनियमाच्या तरतुदींशी विसंगत नसलेले निदेश, **शासकीय राजपत्रात** प्रसिद्ध केलेल्या आदेशाद्वारे, देता येतील :

परंतु, या अधिनियमाच्या प्रारंभाच्या दिनांकापासून दोन वर्षांचा कालावधी समाप्त झाल्यानंतर, असा कोणताही आदेश काढण्यात येणार नाही.

(२) पोट-कलम (१) अन्वये काढलेला प्रत्येक आदेश, तो काढल्यानंतर, शक्य तितक्या लवकर, राज्य विधानमंडळाच्या प्रत्येक सभागृहापुढे मांडण्यात येईल.

उद्देश व कारणे यांचे निवेदन

महाराष्ट्र जिल्हा परिषद व पंचायत समित्या अधिनियम, १९६१ (१९६२ चा महा. ५) याच्या कलम ९ नुसार, जिल्हा परिषदेत, जिल्ह्यातील निर्वाचक गटांतून प्रत्यक्ष निवडणुकीद्वारे निवडून आलेल्या परिषद सभासदांचा आणि जिल्ह्यातील सर्व पंचायत समित्यांच्या सभापतींचा समावेश आहे. त्याचप्रमाणे, कलम ५७ नुसार, पंचायत समितीत, निर्वाचक गणामधून प्रत्यक्ष निवडून आलेल्या सदस्यांचा समावेश आहे.

२. सध्या, जिल्हा परिषदांच्या व पंचायत समित्यांच्या कामकाजामध्ये फक्त निवडून आलेले सभासद व सदस्य सहभागी होतात. तथापि, अनेक सामाजिक कार्यकर्ते आणि विविध क्षेत्रातील तज्ज्ञ, राज्यभरातील ग्राम विकास कामांमध्ये सक्रियपणे कार्य करत आहेत. जिल्हा परिषदांमध्ये नामनिर्देशित सभासदांचा आणि पंचायत समितीमध्ये नामनिर्देशित सदस्यांचा समावेश करण्याची मागणी करणारी अनेक निवेदने, शासनास प्राप्त झालेली आहेत. म्हणून, जिल्हा परिषदेमध्ये निवडून आलेल्या एकूण सभासद संख्येच्या दहा टक्के किंवा किमान पाच व्यक्तींना यांपैकी जे अधिक असेल ते जिल्हा परिषद सभासद म्हणून ; आणि पंचायत समितीमध्ये निवडून आलेल्या एकूण सदस्य संख्येच्या वीस टक्के किंवा किमान एक व्यक्ती यांपैकी जे अधिक असेल ते पंचायत समिती सदस्य म्हणून नामनिर्देशित करण्यासाठी तरतूद करून त्याद्वारे, जिल्हा परिषद किंवा पंचायत समिती मधील ज्ञान किंवा अनुभव असलेल्या व्यक्तींना, जिल्हा परिषदांच्या व पंचायत समित्यांच्या प्रशासनामध्ये सहभागी करून घेण्याची संधी देणे आणि ग्रामीण क्षेत्राच्या विकासासाठी त्यांच्या ज्ञानाचा व अनुभवाचा वापर करणे इष्ट आहे असे, शासनास वाटते. उक्त प्रयोजनासाठी, महाराष्ट्र जिल्हा परिषद व पंचायत समित्या अधिनियम, १९६१ मध्ये सुयोग्य सुधारणा करणे इष्ट वाटते.

३. वरील उद्दिष्टे साध्य करणे हा, या विधेयकाचा हेतू आहे.

मुंबई,
दिनांक १० मार्च २०२६.

जयकुमार गोरे,
ग्रामविकास मंत्री.

(शा.म.मु.) एचबी ३२७१–३ (१०००—३-२०२६)

वैधानिक अधिकार सोपविण्यासंबंधीचे ज्ञापन.

या विधेयकामध्ये, वैधानिक अधिकार सोपवण्यासंबंधीचे पुढील प्रस्ताव अंतर्भूत आहेतः -

खंड ४.— महाराष्ट्र जिल्हा परिषद व पंचायत समित्या अधिनियम, १९६१ मध्ये कलम १०-१अ समाविष्ट करण्याचा हेतू असणाऱ्या या खंडान्वये,-

(अ) उप-खंड (२) मध्ये, सभासदांचे नामनिर्देशन करण्याची रीत विहित करण्याचा अधिकार, राज्य शासनाकडे घेण्यात आला आहे ;

(ब) उप-खंड (४) मध्ये, नामनिर्देशित सभासदांची नावे **शासकीय राजपत्रात** प्रसिद्ध करण्याचा अधिकार, राज्य निवडणूक आयोगाकडे घेण्यात आला आहे.

खंड ७.— महाराष्ट्र जिल्हा परिषद व पंचायत समित्या अधिनियम, १९६१ मध्ये कलम ५९अ समाविष्ट करण्याचा हेतू असणाऱ्या या खंडान्वये,-

(अ) उप-खंड (२) मध्ये, सदस्यांच्या नामनिर्देशनाची रीत विहित करण्याचा अधिकार, राज्य शासनाकडे घेण्यात आला आहे ;

(ब) उप-खंड (४) मध्ये, नामनिर्देशित सदस्यांची नावे **शासकीय राजपत्रात** प्रसिद्ध करण्याचा अधिकार, राज्य निवडणूक आयोगाकडे घेण्यात आला आहे.

खंड ९.— या खंडान्वये, या अधिनियमाच्या प्रारंभाच्या दिनांकापासून दोन वर्षांच्या कालावधीच्या आत अधिनियमाच्या तरतुदींची अंमलबजावणी करताना, कोणतीही अडचण उद्‌भवल्यास, **शासकीय राजपत्रात** प्रसिद्ध केलेल्या आदेशाद्वारे ती अडचण दूर करण्याचा अधिकार, राज्य शासनाकडे घेण्यात आला आहे.

२. वैधानिक अधिकार सोपविण्यासंबंधीचे वर नमूद केलेले प्रस्ताव, हे सामान्य स्वरूपाचे आहेत.

सन २०२६ चे वि.स.वि.क्र. १५— महाराष्ट्र जिल्हा परिषद व पंचायत समिती (दुसरी सुधारणा) विधेयक, २०२६.

[महाराष्ट्र जिल्हा परिषद व पंचायत समिती अधिनियम, १९६१ यातील उतारे]

(सन १९६२ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ५.)

१. ते **५६.** *** *** *** ***

५७. (१) प्रत्येक पंचायत समितीमध्ये, कलम ५८ आणि त्याबाबतीतील नियम यात अंतर्भूत असलेल्या तरतुदींनुसार प्रत्येक निर्वाचक गणामधून प्रत्येकी एक याप्रमाणे प्रत्यक्ष निवडणूकीद्वारे निवडलेल्या सदस्याचा समावेश असेल. पंचायत समित्यांची रचना करणे.

परंतु पंचायत समितीच्या प्रादेशिक क्षेत्राची लोकसंख्या आणि अशा पंचायत समितीमधील निवडणुकीद्वारे भरावयाच्या जागांची संख्या यामधील गुणोत्तर व्यवहार्य असेल तेथवर संपूर्ण राज्यामध्ये सारखेच असेल.

(३) *** *** *** ***

(३) अ *** *** *** ***

(५) *** *** *** ***

५८. ते **२८९.** *** *** *** ***

अनुसूची. *** *** *** ***

महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय

[सन २०२६ चे विधानसभा विधेयक क्रमांक १५.]

[महाराष्ट्र जिल्हा परिषद व पंचायत समित्या अधिनियम, १९६१ यात आणखी सुधारणा करण्यासाठी विधेयक.]

[श्री. जयकुमार गोरे,
ग्रामविकास मंत्री.]

जितेंद्र भोळे,
सचिव -१,
महाराष्ट्र विधानसभा.

शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई.